

Reersøs marknavne

GERDA LEFFERS

Ude i Storebælt, cirka 22 km i sydvestlig retning fra Kalundborg, ligger øen. Før dæmningen blev bygget i 1870, var Reersø kun af og til – ved særligt lavvande – landfast med Sjælland. Under store efterårsstorme blev engdraget oversvømmet og færdslen til det store Sjælland umuliggjort. Den smukke ø er i dag et yndet område for sommerhusejere og ferierende turister. Den kommer desuden på førstepladsen, når det gælder at finde flest mulige illustrative mark- og stednavne på det mindst mulige areal. Sådan var det da Valdemars Jordebog 1231 blev skrevet, og sådan er det i dag.

Hjemstavnsforfatteren Thorkild Gravlund levede og døde på Reersø. Han har sin store andel i at øens navnestof er velbevaret – og formentlig også i en del navnevalg. De kan læses i bl.a. Holbæk Amts årbog 1978/79.

Sandhagen er navnet på Thorkild Gravlunds hus – stadig et af øens smukkeste – beliggende med et frit udsyn over øen og bæltet. Gravlund sansede værdierne i det *trivielle* og havde samtidig blikket åbent for alt nyt og, ikke mindst, for dets afhængighed af og gæld til det som var.

Det skal her handle om mark- og stednavne – ikke personnavne. Men da det siger noget om Gravlunds fornemmelse for navne, skal det nævnes at han, Thorkild og hans hustru (og kusine) Helga, døbte deres eneste søn Torsten og nok også var medvirkende til at børnebørnene blev døbt Keld og Esben. Alle fem navne er af nordisk mytologisk oprindelse.

Øens navn, Reersø, har skiftet stavemåde gennem tiderne.

I Navneforskningsinstituttets topografiske Samling A1 c, for Reersø, Kirke-Helsing Sogn kan man følge udviklingen:

Rethærsø	1231 Valdemars Jordebog (VJ) 33
Rethæsø	1231 Valdemars Jordebog (VJ) 47
Reersó	1454 reg. Chr.d.1.
Reterssóee	
Reyersø	1569 Kanc. Brevb. Bricka
Reersøe	1584
Reer(dobb s)ø	1610 Mandt.
Reerssór	1611
Reersøe	1611
Reerszöe	1664 Matr.
Reersöe by	1688
Reersøe	1844
Reecke (Zeit der Hansa)	1858
Rersöby	1860'erne Mansa
Reersö	Trap
Rersö	Postadressebogen
Reersö	1870'erne – 80'erne, 2M
Redersö	A 1865

Mandsnavnet Hreidarr indgår i Reersø (jf A.Olrik, Danske Studier 1909 s.204). Man har taget propriet Hreidarr og sat genitiv s på og derefter artsbetegnelsen ø. Dette oldnordiske navn findes også i Lincolnshire Danelagen, som erindring om danske vikingers be-drifter (G.Fellows Scand.Pers.n. in L.&Y. p.216-17, XLIX, XCIV), og vi møder det som oprindelse til Réthar der er blevet til Reerslev og Reerstrup.

Øen og byen har samme navn. For byen er der tale om et sekundært navn. Det er øen Reersø der er denotatum for navnet. Man har tidligere set betegnelsen Reersøe Byes Wang, men efter at øen ikke mere var skovbeklædt ændrede man til Reersøe Byes Jorder.

På de eksisterende kort fra Janssonius' Atlas 1647 og 1649 er øen slet ikke aftegnet. Man véd dog med sikkerhed at den var landfast med Sjælland ved lavvande fra omkring 1600 (Trap Danmark bd. 7) og at den berømte søkortdirektør Jens Sørensen er kommet agende til øen 9. august 1690. Han skriver (Af Søkortdirektør Jens Sørensens papirer s.12)

Vinden om Morg.NV. Foer i Land med Chal. Til Amtskriveren med min Ordre, begærede en Maanedes Proviant, som blev mig lovet. Begærede 2de Vogne, som kunde age mig og Skriverne til Re(ss)øe (Reersø), bekom dem ogsaa om Aften. Tog strax af sted til Ridefogden Peder Olsen, som boer i Aauerup (Aagerup). Laa dér om Natten. Vinden om Efterm. I lige Maade NV. 10. August (Søndag). Vinden om Morg. NV t.V. Fik Vogn af Fogden og kom til Resø(e). Maalte Længden og Bredden med Liner og ellers afp. og obs. Der; foer derfra med en Baad over til Muusholmen og i lige Maade maalte, afp. og obs. der, saa vel som dybede imellem Muusholmen og Reesøe og omkring i Bugterne og på Grunderne. Foer tilbage igen til Resøe fik Vogn der og kom til Mullerup, laa der om Natten

Man må håbe den gode Jens Sørensen var mere nøjagtig med at måle land op og lodde dybderne end med stavningen. Især med ø-navnet mangler han konsekvens. Men vi forstår at såvel turen Reersø/Mullerup og -/Aagerup var mulig til vogns – i magsvejr – allerede i 1690.

Så vidt øens navn.

De tidligst kendte 16 bondegårde på øen havde lige del i de først opdyrkede områder. Disse område- eller marknavne står øverst (nr.I-16) på markbogens liste fra 1682. Dér hvor Landbrugsministeriets Originalkort fra 1807, som det foreligger i Matrikelarkivet, har en betegnelse for samme stykker jord, opfører jeg den t.h. for markbogens navn:

MARKBOGEN 1682

1. Spring Agrene
2. Knøs Aas
3. Westre Agre
4. Smerte Agre
5. Lille Breigne Holm
6. Store Agre paa Bierget
7. Weile Stycker
8. Leeds Agre
9. Fisher Bechene
10. Eeg Agre
11. Inderste Baune Stycker
12. Mellemste Baune Stycker
13. Strand Tyck Agre
14. Inderste Passe Agre
15. Mellemste Poese Agre
16. Yderste Poesse Agre
17. Smaa Mellem Weie
18. Skald Agerne
19. Wandings Agerne
20. Rebbes Dybbel
21. Bag Skouen
22. Steen Kist Agerne
23. Smaa Hiorte Syller(el.Søller)

ORIGINALKORTET 1807

- Springagre
- Wester Agre
- Smerte Agre
- Smaa og Store Breine Agre
- Store Agre
- Sylterne
- Leds Agre
- Fiskerbek
- Ege Agre
- Barne Stökker
- Strand Stökker
- Po(s)e Agre
- Mellem Wejes Agre

24. Store Hiorte Syller	38. Gier Aas
25. S.for Steen Kisterne	39. Ved Knube Broe
26. Ulffue Haffuen	40. Knube Stycker
27. Under Bøgerne	41. Smaa Krage Heiter
28. Ved Søe Weis Agre	42. Store Schidner
29. Lampestykker	43. Smaa Schidner
30. Hønne Pullene	44. Store Krag Heiter
31. Søe Wed Stycker	45. Bøge Hald
32. Lange Breigne Holm	46. Strand Engen
33. De Store Agers Høffder	47. Smaa Strand Enge
34. Sandstycker	48. Tørff Engen
35. Brede Sandstycker	49. Bøgehalds Homper
36. Tofften	50. Eng Westen Bierg
37. Rumpen ved Skantzze	51. Wie Kier

Navnene er enkle og har naturlig og praktisk tilknytning til den hverdag fiskerne og bønderne levede i. Det ville have skabt forvirring om marker og enge var navnløse. Måske især ved malketid når den blissede eller hjelmede Maren Malkeko havde forvildet sig ind på en fremmed mark. Så løb pigerne efter med spandene og den trefodede malkeskammel og kunne råbe til hinanden hvilken mark den strejfende ko var set på.

Da man i 1886 ophævede ævred (ikke *opgav*) d.v.s. ophævede den rettighed man tidligere havde givet hinanden: at lade alt kvæg græsse frit på de afhøstede marker på øen, da begyndte mark- og stednavne at få mindre betydning – og derfor også at falde væk – gå i glemmebogen. Nu ville de moderne bønder dyrke roer, og så nyttede det ikke at have løsgående kvæg rundt omkring, ædende af de friske roetoppe. At *opgive* ævred betyder (modsat hvad mange tror) at man stiller sin stubmark til rådighed for fællesskabet. Altså processen der var gået mange år forud for dette at ophæ-

ve ævred. Striden om roedyrkningen omtaler Gravlund for øvrigt som "den haardeste i Mandsminde herude paa Øen" (DS 1907 s. 41 l.15).

BETRAGTNINGER OVER 16 AF NAVNENE

Nr. 2 på listen fra 1682 (Knøs Aas) hører ikke med til de områder (marker) på øen der var opdyrket allerførst. Jeg har valgt at tyde de marknavne der er ældst, nemlig numrene fra 1 – 17 (minus nr.2) der samtidig beskriver de områder øens første 16 gårde havde lige del i.

1. SPRING AGERNE er et kompositum hvor Spring er specifikation og Agerne er artsbetegnelse. Så véd vi det, men hvorfor kaldte man netop den ager sådan? Formentlig har der været fugtigt, og man har måttet springe fra tue til tue. Og en ager er den mindste enhed man kan opdele et markstykke i efter at hele marken er delt op i lodder. Mark, lod, ager. Den sidste kan være så lille som en plovfure, men så vil man næppe bruge flertalsform som i Spring Agerne. Bestemthedsformen (som her) er sjælden. Mon ikke tilfældigheden har rådet?, men flertalsformen fortæller klart at her er mere end én plovfures bredde. Spring kunne være et substantiv og have forbindelse til tysk: kildevæld, eller engelsk: forår, men det kan også være et verbum i imperativ: spring! – ellers får du våde fødder eller dejser om i mudder. Mulighederne udelukker egentlig ikke hinanden: fugtigt område kan godt *give* tidligt og frodigt forår og samtidig være lidt svuppende at gå i.

3. WESTER EL. WESTRE AGRE er som det forrige et kompositum med specifikation og adverbium og artsbetegnelse, og da her er tale om et område der ligger længst mod vest kan man gætte på at det er en komparativform af vest (endnu længere vest på må jo

være vestre), man kan så gætte på hvad superlativformen måtte blive – “vestreste” formentlig. (Se Lis Weises Efterstillet adjektiv i da.stednavne s.180 o.fl.) Det kan evt. være en sammensmeltning af adjektivog adverbium

4. SMERTE AGRE/SMERTE AGRE hvor specifikationen er substantivet Smerte, betegner et område, hvor der i sin tid var en mose i en dyb sænkning mellem høje bakker. Navnet er opstået, fordi en pige engang fødte i dølgsmål og under svære pinsler her ved bredden af mosen – hvis man skal tro sagnet.

5. LILLE BREIGNE HOLM/SMAA OG STORE BREINE AGRE er komponeret på samme måde som de forrige beskrevne. Det er et højtliggende terræn, og bregne har nok været en fælles betegnelse for grønne vækster dér på stedet. Væksterne har været store og små. Efter væksterne (og ikke agrene) er betegnelsen små/store kommet til. Holm er afløst af agre som nu dyrkningen er udvidet, og en tidligere stærk vækst af vilde planter er blevet mindre. Store, små eller lille er attributive adjektiver som bruges meget i Reersøs sted- og marknavne. Der er ingen forklaring på hvorfor markbogen har breine uden konsonanten g.

6. STORE AGRE PAA BIERGET/STORE AGRE har kun ændret navn ved at præpositionen er gået tabt. Identifikation er klar nok: der er tale om de højest liggende agre. ODS: bierg er udviklet fra oldd.biarg,glda.biærgh.) I ældste danske bibel (slut.af middelald.) skrives biørgh som en pluralisform (ODS).

7. WEILE STYCKER/SYLTNERNE er meget fugtige områder over mod Sjælland. Vejle betyder vadested (oldda.wæthil) og her kunne man da også – når vejret var til det – vade over til Sjælland. Sylter

defineres i ODS som flade, lave strækninger ved kysten, fugtige græsgange, ofte saltholdigt og sumpet fordi det overskylles af havet, men godt til græsning og høslæt. Navnene er altså helt i samklang med hvad man ville fortælle om stedet. Man kan næsten mærke skoen hænge fast når man siger navnet. Artsbetegnelsen stykker eller stökker, som det også forekommer, (ty.Styck) defineres i ODS: "karakteriseret ved anvendelsen som mark, skov, strandstykker eller have".

8. LEEDS AGRE/LEDS AGRE har specifikationen i genitiv (fællesgerm.leid, oldda.léth kunne forekomme at være den sandsynlige oprindelse). På området er en vej, som fører gennem hele matriklen og videre gennem nabostykket. Men tanken om et lukkeled kan ikke udelukkes, eller der kan være tale om retning: ad den vej, i den retning, på den led.

Tolkningsmuligheder er der mange af selv ved de enkleste udtryk. Hvorfor ligger f ex. we(stre), led(s) og smerte agrene samlet om stedet hvor pigen efter sigende måtte overstå fødslen i dølgsmål?

9. FISHER BECHENE/FISKERBEK er steder hvor fiskerne smed fiskerester og affald, når de reelle fisk var sorteret fra til salg. Bæk eller bek er udviklet fra bajka som betyder flydende vand (Nuda. ordb.) Det findes i adskillige tilfælde som levn fra vikingetiden i Lincolnshire og Normandiet, hvor danskerne satte sig (også) sproglige spor.

10. EEG AGRE/EGE AGRE (Da.etymol.ordb.:fællesgerm.:eik,oldsax.ék,ty.Eiche,oldeng.:ác). Der har formentlig her vokset egetræer. Det kan også være de gamle både (ege) har været trukket på land her, hvor området er lidt skjult for nysgerrige blikke. Dog var

det her man meget senere byggede den første havn til de indsejlen-
de flotte sødygtige ege (udhulede egestammer).

11. & 12. INDERSTE, MELLEMSTE BAUNE STYCKER/BAR-
NE STÖKKER er et område ud til vandet nær den senere havn.
Man kan være sejlet til og fra. Baune er ændret til barne, men der
er stadig tale om låneord fra germ. og oldsax. som skal betegne
en stabel ved (brænde), anbragt på en bakke, hvor man tændte
ild i brændet og lod flammerne signalere til de søfarende. I Sted-
navne og Kulturhistorie af Kr. Hald kan man læse (s. 72 ff) om
Bavnehøj der bliver til Barnehøj adskillige steder på Sjælland
o.a.stdr.

13. STRAND TYCK AGRE/STRAND STÖKKER ligger vest for
Barne Stökkerne og øst for Smaa og Store Breine Agre. I den tid
hvor reersøskoven blev brændt, da de kæmpende lå på Reersø og
på Vinde Helsinges marker – tiden op mod 1659 – var der en skov-
tykning her. Navnet har ændret sig fra tyck til stök ved overleve-
ring, men der er tale om det samme skovområde.

14. INDERSTE PASSE AGRE, 15. MELLEMSTE POESE AGRE,
16. YDERSTE POESSE AGRE/PO(S)E AGRE har i navnehen-
seende mistet første led i tiden mellem første og anden kildeangi-
velse. Det kan skyldes en trang til forenkling. Passe i stedet for
Poese kan være en fejlskrivning på et tidspunkt. Agrene danner en
poset form nede mod syd og navnet forekommer logisk som Pose
eller Poesse (urnord.ord for beholder – nedarvet fra indoeuropæ-
isk tid (Skautrup DSH s.66, bd.1)). En anden sandsynlig forkla-
ring kan være, at stedet vedblivende har været fugtigt, fordi skan-
serne, som blev bygget for mange år tilbage (Gravlund i Reersø
Land s.215 (1933)) for at holde vandet ude, havde den kedelige

dobbeltvirkning at vandet – når det først var kommet ind – ikke kunne slippe ud igen. Det blev i poserne.

17. SMAA MELLEM WEIE/MELLEM WEJES AGRE ligger netop mellem de to veje der hhv fører til stranden og til havnen. Tydningen er altså ganske logisk. At den sidste har fået genitiv s gør den jo ikke mindre selvfølgelig, navne- og placeringsmæssigt.

Navnestoffet har relation til hvad bønderne bestilte. Udover at dyrke jorden har de fisket, holdt dyr som hjorte, lam og høns foruden køer, grise og heste, og der har været gadekær og tørvemoser. Andre terrænbetegnelser som *Homper* el. *Dal* beskriver forhøjede steder og huller der giver ujævn kørsel. *Stenkiste* refererer til arkæologiske findesteder.

Samtlige navne har skullet tjene de 16 oprindelige lerklinede gårde omkring bykernen til orientering. Man skulle til vandet, til engene, til stederne hvor dyrene gik og græssede, og man skulle finde smutveje og genveje over de bedst farbare strækninger.

Man hørte det på navnet.

Thorkild Gravlund udvidede de oprindelige markbogslister med nyere tilkomne navne, ikke som afløsere for de gamle, men som supplement. Han tilføjer desuden 15 kyst- og vandløbsnavne der kan findes i "Holbæk Amts årbog 1978-1979 *Marknavne på Reersø* af Gerda Thastum Leffers".

– og så har øen sine særlige katte. De hedder Rumper eller Stumper (engelsk: *rumpies* og *stumpies*) alt efter om de slet ingen hale har eller har en lille stump. Katteracen er indvandret fra øen Man. Rettere sagt sejlet til Reersø efter et skibsforslis i Kattegat for mere end 200 år siden. Kloge folk har gennem tiderne søgt efter forklaringen på, hvorfor netop de katte trives bedre

hér end noget andet sted. Vegetationen, det særlige klima på øen, befolkningsmentaliteten og det, at Reersø tilbyder husly i en ægte udflytterlandsby af bindingsværk – den bedst bevarede i Danmark – har været foreslået som årsag. I hvert fald holder kattene mest til i de gamle rester af gårde omkring bykernen. De 16 gårde, hvis agre og enge artiklen her især giver navneforklaring på. Kun Spanien og Portugal har også en sjælden gang set haleløse katte. Siger man...

GERDA THASTUM LEFFERS CAND.MAG., MEDLEM AF SØLLERØDKGS. LYNGBY PROVSTIUDVALG 1988-1992, BEST. FOR DIGETS VENNER, SUNDHEDSHØJSKOLEN, SKAGEN FRA 1984, FOR MODERSMÅL-SELKABET FRA STIFTELSES DAGEN 1979, SYV ÅR NÆSTFORMAND, 10 ÅR FORMAND. VIRUM MENIGHEDSRÅD FRA 1969 OG KIRKEBLADSREDAKTØR. UDGIVET "KUNSTNERPROBLEMATIKKEN HOS H.C. ANDERSEN" (REITZEL 1994), ERINDRINGSBOGEN "BARNDOMMENS OASE" (ATTIKA, UDKOMMER 2003), MEDVIRKET VED MODERSMÅL-SELKABETS ÅRBØGER SIDEN 1980.